

Gerhard Trnka, **Studien zu mittelneolithischen Kreisgrabenanlagen**, Mitteilungen der prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Bd. 26, Wien, Verlag ÖAW 1991, 329 stran, 122 obr., 61 tab. V příloze: Wolfgang Neubauer, Magnetische Prospektion von Kreisgrabenanlagen, s. 331—338.

Krásná reprezentační publikace velkého formátu, pečlivě vytištěná na křídovém papíře a bohatě dokumentovaná, se zabývá neolitickými rondely — nesmírně zajímavým a dosud tajemným fenoménem lengyelské kultury.

Tématika se dostala do popředí zájmů především archeologů, ale i řady specialistů (geofyziků, geologů, paleoastronomů atd.), o čemž svědčí skutečnost, že v posledním desetiletí se jí zabývalo 5 mezinárodních symposií. Důvodem je stále narůstající počet nově objevených rondelů převážně leteckou prospekci, které z časových, finančních či jiných příčin nemohou být až na výjimky dostatečně geodeticky, geofyzikálně ani archeologicky prozkoumány. Smysl a účel této impozantní architektury z mladší doby kamenné zůstává proto v rovině dohadů a hypotéz.

Doc. Dr. G. Trnka z vídeňské univerzity se profesionálně rondelovou archeologií zabývá, vede terénní výzkum rondelu v Kameggu a recenzovaná kniha je rozšířenou verzí jeho dizertační práce.

Rondely se vyznačují kruhovou dispozicí, tvořenou koncentrickými příkopem a palisádami a s osově symetricky rozloženými astronomicky orientovanými vchody. Ne všechny takové kruhové stavby lze považovat za skutečné rondely. Autor proto v úvodu práce vymezuje další kritéria: stejný časový horizont (neolit), profil příkopů (tzv. Spitzgraben) a přítomnost vnitřní palisády. Jako doplňková kritéria pak užívá: volný vnitřní prostor, souvislost se sídlištěm, polohu v terénu, parametry a počty příkopů atd. Dále zde uvádí stručnou historii výzkumu neolitických rondelů a představuje jejich územní rozšíření s mapkou lengyelských rondelů v severní části Dolního Rakouska.

Hlavní těžiště knihy (celkem 279 stran — tedy 90 % obsahu) tvoří podrobný katalog neolitických rondelů z Rakouska, SRN a ČSFR. Každý je podrobně popsán, vybaven fotodokumentací — převážně leteckými snímky, fotogrammetrickými nebo geofyzikálními plánky, případně plány archeologických výzkumů se zakreslenými sondami, výkopy, profily příkopů, rekonstrukcemi atd. Velmi hodnotné jsou i stručné výřazy z výzkumných dokumentací, sedimentologických rozborů a dále tabulky s keramickými nálezy, které mnohdy zcela jednoznačně prokazují chronologické zařazení rondelu. Míra informace o jednotlivých lokalitách není přirozeně stejná, protože je poplatná danému stavu bádání, a proto je obsažna právě jen u těch rondelů, které byly podrobněji prozkoumány. Skutečný stav výzkumů je zachycen do jara 1989, novější poznatky byly zařazeny jen ojediněle při korekturách knihy a jsou limitovány r. 1990. K této části knihy lze mít dvě drobné připomínky. Chybí úvodní vysvětlení řazení informací v katalogu, což poněkud ztěžuje orientaci při vyhledávání konkrétních údajů. Dále postrádáme lokalizaci rondelů pomocí univerzálních souřadnic — tj. zeměpisné délky a šířky. Určitou výjimkou jsou rakouské lokality, ale ty jsou identifikovány pomocí pravouhých souřadnic, jejichž převod je komplikovaný.

Autor se také vyjadřuje k zatímní absenci rondelů v Maďarsku — jádru východního okruhu lengyelské kultury. Doposud zde ověřené rondely chybí a vyskytují se převážně opevněná sídliště (Sé, Bicske, Sütto). Jako zcela nejasnou hodnotí situaci v Aszódu. Z lokalit vytypovaných leteckou prospekci se jako hodnověrný jeví rondel s dvojitým příkopem ve Vokány.

K pokusům srovnávání henge-momentů z britských ostrovů s neolitickými rondely zaujímá autor zcela nekompromisně negativní stanovisko. Popírá možnost šíření „rondelové idee“ do západní Evropy. Megalitické památníky jako Avebury, Stonehenge aj. představují podle něho jev omezený výhradně na britské ostrovy, který nemá žádnou evropskou paralelu a je nejméně o 2 000 let mladší. Stejně jednoznačně formuluje svůj záporný postoj k existenci tzv. „megalitického yardu“ a k funkci „astronomických observatoří“, které dosud nebyly nikdy dokázány a tvrzení o nich považuje za „čistě subjektivní interpretace“.

V následujících kapitolách je podán tabelární přehled všech rondelů z katalogu

podle jednotlivých zemí a hledisek: rozměry, poloha a orientace v terénu, počet bran a jejich zaměření vzhledem ke světovým stranám a odchylky od současnosti, konstrukce bran. Ukazuje se, že převážná většina rondelů je umístěna ve spodní části svahů směrem k východu. Počty bran kolísají okolo 4 s hrubší astronomickou orientací na hlavní světové strany. Brány nejčastěji tvoří zemní mosty jednoduché konstrukce.

V závěrečných kapitolách se autor zabývá otázkou vnitřního prostoru rondelů, trvanlivostí příkopů a možnými mechanismy jeho postupného zaplňování po skončení funkce rondelu. Snáší různé argumenty proti existenci zemních valů, ale přitom neposkytuje žádný přesvědčivý důkaz o tom, kam se zemina z příkopů „ztratila“. Trochu rozpačitá je i stať týkající se souvislosti rondelů se sídlišti. I když velkoplošné výzkumy ukazují, že rondely nebyly budovány v krajině izolovaně, vyhodnocení terénních poznatků a stav teoretického zpracování archeologických pramenů zatím nedovoluje na otázku vzájemných vztahů odpovědět. Pokus o typologii rondelů také nevyznívá pozitivně. Z parametrů vícenásobných příkopů autor odvozuje celkem správně, že koncepce budování rondelů byla předem plánovaná, promyšlená a v průběhu vlastní výstavby korigovaná. Nepodařilo se mu nalézt vhodné třídící kritérium než zcela triviální — počet příkopů — doplněné trochu nejistým znakem — počtem bran, resp. výskytem spojovacích příkopů v jejich okolí. U trojnásobných rondelů se klasifikace vzdal s konstatováním, že „co rondel — to samostatný typ“. Je zajímavé, že G. Trnka odmítá evoluční model (od jednoduchého rondelu k vícenásobnému) námitkou, že není dosud známé jejich přesné časové zařazení a tak nelze hypotézu doložit. S rozpaky se staví k palisádovému rondelu u Quenstedtu, který podle něho „nemá analogie v středoevropských ronderlech“. Toto tvrzení je trochu zastaralé. V roce 1990 publikoval J. Pavúk palisádový rondel v Žilkovcích datovaný do I. stupně lengyelské kultury. G. Trnka v citacích tuto informaci zaregistroval, ale upravit text už nemohl.

Na závěr knihy ponechal G. Trnka nejožehavější otázky: vznik rondelů a jejich interpretaci. Zcela jednoznačně zastává názor, že idea rondelů je lengyelské kultuře vlastní a nejde o import z jihu. Masový výskyt rondelů v severní části Dolního Rakouska a na jižní Moravě ho opravňuje správně považovat právě tento prostor za centrum zkoumaného fenoménu.

Jestliže se závěry předchozí statě lze plně souhlasit, pak to nemůžeme říci o následující kapitole, zabývající se interpretací rondelů. Zde autor odmítá astronomickou funkci s argumentací o „náhodně volených směrech“, „nedodělanými příkopky“, „logicky nevysvětlitelným rozptylem v počtu bran“, „malou možností provadět nákladná astronomická pozorování“. Stejně odmítá i kultovní interpretaci, pro kterou dle něho nejsou dosud žádné jednoznačné doklady. Zlomky idolů nalezené v příkopech rondelů početně nepřevyšují tytéž nacházené v současných sídlišťích a hliničích. Nadměrná koncentrace plastik a jejich zlomků zaznamenaná v Těšeticích-Kyjovicích nebyla dosud nikde v Rakousku výzkumy potvrzena a nadále je tato kategorie keramických nálezů vzácná. Pokud jde o „volný prostor“ uvnitř rondelu, autor odmítá jej považovat za „refugium — útočiště“, protože vidí vážné odporující argumenty v konstrukci rondelů: široce dimenzované příkopy a mezipříkopové prostory, žádná obranná poloha rondelu v terénu a pod. Rovněž jeho vlastní výzkum rondelu v Kameggu nepotvrzuje žádnou kultovní činnost a proto konstatuje: „Rondely s jistotou hrály zvláštní úlohu v sídlištním společenství. Lze vyloučit jejich defenzivní charakter a též pro mimořádná sídla chybí důkazy. Vše, co se dosud jako interpretace předkládá, jsou předběžné čisté spekulace“.

Poněkud nesourodě jsou za těmito kapitolami zařazeny statě o časovém rozpětí, kulturním zařazení a absolutním datováním některých rondelů z katalogu. Přirozenější by bylo jejich umístění bezprostředně v katalogu u jednotlivých lokalit.

Přehled použité literatury obsahuje na šesti stranách imponující počet 181 citací. Z toho je 30,9 % z ČSFR, 29,8 % z Rakouska, 25,4 % SRN, 4,4 % z Maďarska, 9,4 % z jiných zemí. Poskytuje nám přibližný obraz zájmu o „rondelovou archeologii“ v jednotlivých zemích koncem 80. let.

V příloze W. Neubauer popsal stručně princip magnetické prospekce, měření a zpracování dat počítačem na příkladech rondelů v Strögen a Rosenburgu.

Kniha G. Trnky přináší ucelený pohled na současně známé neolitické rondely a zvláště specialisté ji vřele přivítají a po zásluze ocení. Zařazuje se k dilům trvalé materiálové hodnoty a její přínos pro řešení širších problémů lengyelské civilizace je nesporný.

Eliška Kazdová — Zdeněk Weber

Václav Furmánek, Radzovce. Osada luďu popelnicových polí, Veda Bratislava 1990, Archeologické památníky Slovenska, sv. 1, 103, str., 65 kresebných obrázků, černobílých i barevných fotografií, německé a ruské resumé.

Prvý svazek nové edice Archeologické památníky Slovenska upoutá jak svou vnější formou (malebná grafická úprava), tak způsobem podání zpracovaného tématu: to je v dobrém slova smyslu populárněvědné, zbavené běžné dokumentační popisnosti, analytických úvah a poznámkového aparátu, a zaměřené vyslovené na zpřístupnění historických výtěžků mnohaleté archeologické exkavace významného památníku široké veřejnosti. Edice mívá zjevně právě do řad obdivovatelů pravěku — neprofesionálů, není však bez významu ani pro badatele — specialisty, neboť jak úrovní a výběrem obrazové dokumentace, tak výstižným textem a bibliografií je může inspirativně oslovit. Patrně se práce tohoto typu stanou vítaným oživením literatury o pravěku, novým proudem mezi čistě vědeckou publikací a archeologickou publicistikou, která zavádí čtenáře často do příliš idealizovaného světa výjimečných objevů a senzací, tolik vzdálených běžné praxi výzkumu pravěku i života všedního dne.

Osada a žárová nekropole luďu jihovýchodních popelnicových polí (piliňské a kyjatické kultury) v Radzovcích, situované v levobřežním rozvodí Iplu v jednom z údolí Cerovej vrchoviny nedaleko jihoslovenských hranic, měly to štěstí, že se o ně začaly zajímat záhy v 30. letech tak významné osobnosti československé archeologie jako J. Eisner, V. Budinský-Krička a nově V. Furmánek. Jmenovitě zásluhou poslední jmenovaného badatele došlo na lokalitě pod Monosou v 70. letech k rozsáhlým, novodobě koncipovaným odkryvům; díky tomu je dnes střeoevropská prehistorie bohatší o ojedinělé znalosti vzájemně propojené osady a pohřebiště, vyvíjející se na místě více než 600 let. V celém evropském pravěku není takových záblesků poznání právě mnoho.

V. Furmánek informuje nejprve o sídlišti. Dovídáme se o existenci řady kúlových jam (některé s čedičovými kameny), které nelze sestavit do půdorysů příbytků (ty se dají vymezit spíše podle zbytků hliněných podlah), a hlavně o stopách dřevěných srubů postavených na kamenných podezdívkách, které představují hlavní typ domů na daném sídlišti (15—20 m² plochy). Mimořádně důležitá jsou pak zvláště četná ohniště a zbytky tavicích pícek (menašla se ani jediná prokazatelně hrncířská pec), které s ostatními indiciemi (dýzny, tyglíky, lící formy, bronzovina, početné finální výrobky použité na sídlišti i při pohřbech) tvoří spolehlivý doklad místní metalurgické aktivity. Uvedena jsou pak i fakta o zemědělské bázi osadníků, chovu domácích zvířat, sběru plodin, malakofauně atd. S životem i smrtí lidí bezprostředně souvisí keramika (na 5.000 kusů nádob z pohřebiště, přes 100 rekonstruovaných tvarů ze sídliště), která je pojednána podle základních typů fáze piliňské a fáze kyjatické a ilustrována přesnými tabelárními výběry i prezentací zvláštních tvarů (drobná přenosná pícka, sací nádobka, masivní miska s velkým uchem a výlevkou — srov. též barevný snímek na přebalu knihy). Jen souhlasit lze s autorovým předpokladem paralelní existence speciální hrncířské a podomácké výroby keramiky. Z dalších činností je třeba podtrhnout místní výrobu korálků ze skelné pasty (srov. též jámu naplněnou křemičitým pískem, která s touto výrobou může souviset), podomácké textilnictví (zbytek tkalcovského stavu v jedné z chat), košťařství, ba